

УКРАЇНЬСЬКА БІОГРАФІСТИКА

УДК 94(477) (092) "19/20"

Іванна Лучаківська, Андрій Півень

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ЗАГАЙКЕВИЧА (КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)

Проаналізовано громадсько-політичну діяльність Володимира Загайкевича в контексті суспільно-політичних процесів на західноукраїнських землях кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., досліджено його державотворчу працю в складі державницьких інституцій у період перебування Східної Галичини у складі Австро-Угорщини.

Ключові слова: Галицький крайовий сейм, австрійський парламент, перемишльська інтелігенція, місцева повітова філія "Просвіти", товариство "Міщанська каса".

Актуальність проблематики полягає в комплексному дослідженні громадсько-політичної діяльності Володимира Загайкевича – відомого політика, громадського діяча, журналіста і публіциста на тлі суспільних процесів Східної Галичини першої третини ХХ ст.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації, на основі комплексного підходу, а також детального опрацювання історичних матеріалів проаналізовано початки політичної кар'єри В. Загайкевича, його державотворчу працю у складі державницьких інституцій Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) та діяльність у вищому законодавчому органі Польщі упродовж 1928–1935 рр.

Певні аспекти досліджуваної теми проаналізовано сучасними дослідниками. У 1961 р. зусиллями вихідців з Перемишля побачив світ збірник "Перемишль – західний бастион України". У розвідках Б. Загайкевича, М. Андрусяка, А. Артимовича та С. Дмоховського епізодично проаналізовано роботу В. Загайкевича у місцевій філії "Просвіти", товариствах "Віра", Народний Дім, "Руська щадниця" тощо. Автори наголошували, що адвокат на якісно вищому рівні "продовжив у повіті працю старшої генерації".

Зокрема, у спільній монографії "Історія ЗУНР" М. Литвин і К. Науменко в розділі "Підвалини української державності" охарактеризували діяльність Перемишльської повітової УНРади, провідним діячем якої був В. Загайкевич [34, с. 121]. Епізодично діяльність відомого громадсько-політичного діяча в Перемишлі розглянуто у дослідженнях В. Кондратюка, С. Макаруча, Б. Тищика і О. Вівчаренка та ін.

На межі ХІХ–ХХ ст. у Східній Галичині відбулася структуризація українського партійно-політичного життя. Виборчі кампанії 1890-х рр. до австрійського парламенту і Галицького крайового сейму посилювали зацікавлення молоді проблемами політичного життя. Влиття у національний рух нового покоління – учнів старших класів гімназій та студентів – надало потужного імпульсу змаганням українців у період партійно-політичної структуризації. Відстоювання ідеї національної самобутності та єдності українського народу, захист його національних та соціально-економічних прав стали визначальними рисами цього періоду. Тоді ж на політичну арену Східної Галичини виходить маловідомий адвокат В. Загайкевич.

Він народився у жовтні 1876 р. в Тернополі, у родині гімназійного професора. Після закінчення місцевої народної школи та гімназії продовжив навчання на юридичному факультеті Львівського університету. "Там же посвятив він ще за часів гімназійних, а відтак академічних свою працю для публічного добра. Зорієнтоване тернопільського міщанства, просвітне і політично-національне освіднення Тернопільщини, се в великій мірі його заслуга" [1, с. 1].

Як і відомі громадсько-політичні діячі ЗУНР, громадсько-політичну діяльність В. Загайкевич розпочав у студентських товариствах, члени яких на початку ХХ ст. виступали з вимогами поступок у національно-культурній та освітній сфері. В. Загайкевич значну увагу приділяв як навчальному процесу, так і політичним вічам, демонстраціям. С. Баран, проаналізувавши життєвий шлях В. Загайкевича, констатував: "Ще зі студентських часів займався покійний живо громадським життям – політичним, освітнім, економічним, та розвинув широку діяльність у тих ділянках, зокрема на теренах міста Перемишля і Перемиської Землі" [2, с. 113].

Після закінчення Львівського університету В. Загайкевич працював у адвокатській канцелярії відомого львівського правника С. Федака. У 1908 р., завдяки старанням останнього, він отримав можливість взяти участь у роботі колеги захисників під керівництвом досвідченого адвоката і

політика К. Левицького у судовій справі за звинуваченням студента М. Січинського у вбивстві 12 квітня 1908 р. польського намісника графа А. Потоцького [3, с. 55].

Здобувши значний досвід адвокатської роботи та авторитет української громади, В. Загайкевич у 1909 р. переїхав до Перемишля, де відкрив власну адвокатську канцелярію на вулиці Казимирівській – "як йдеся до суду" на розі вулиці Сербанської. М. Андрусак згадував, що після приїзду у повіт "він зразу ж розгорнув живу культурно-освітню, політичну і економічну діяльність у Перемишлі й повіті, продовжуючи працю старшої генерації з Цеглинським у проводі" [2, с. 115].

Суспільно-політичне життя Перемишльщини визначалося польсько-українським протистоянням, спричинене дискримінаційною щодо українського населення краю політикою місцевої польської адміністрації. Редакція "Перемиського вістника" писала: "На наших очах ведеться від ряду літ систематично польонізація наших руських сіл в повіті і то з кожним роком щораз з більшою силою, а в останніх часах прибирає вона прямо застрашуючі розміри" [37, с. 17]. Боротьба за лібералізацію освітньої сфери та виборчого законодавства стало першочерговим завданням В. Загайкевича.

Ситуація набула небезпечного характеру у 1910 р. 5 березня поточного року в Академічному домі у Львові відбулися збори української студентської молоді, на яких прийнято рішення не визнавати Львівський університет польським. У відповідь 10 травня 1910 р., поляки не допустили до навчання студентів-українців. Віче українців, яке відбулося 1 липня 1910 р., несподівано завершилося вбивством українського студента А. Коцка, водночас чимало студентів отримали поранення. Проте серед затриманих поліцією 127 студентів не було жодного поляка [5, с. 209].

Після вбивства українського студента А. Коцка, Перемишльщиною прокотилася хвиля мітингів і віч, у яких особлива роль відводилася перемишльському адвокату. 2 липня 1910 р. Т. Кормош та В. Загайкевич закликали громадськість Перемишля провести 14 денну "всенародну жалобу". Згодом повітовий народний комітет Української національно-демократичної партії (УНДП) прийняв радикальну відозву: "Та ось тепер наша молодіж принесла нову жертву в державі конституційній та в борбі за право свого університету. Добуте своєї святині науки – стало у нас кличем всенародним від найвисшого достойника до найменшого зарібника..." [6, с. 2].

5–7 липня 1910 р. у Перемишлі відбулися масові антипольські демонстрації. 6 липня на одній із них півторагодинну промову виголосив В. Загайкевич. Його змістовна доповідь, була "справді мистецька за формою як і за змістом вислухали присутні мов би приковані до своїх місць, з запертим віддихом, перериваючи тільки від часу до часу стихійними зривами шаленого обурення на ворогів культурного розвою нашого". 10 липня 1910 р. перемишльський адвокат виступив на публічному вічі українців Перемишля, на якому обговорювалася проблема заснування народної школи з українською мовою викладання. На його думку, зважаючи на негативну позицію щодо цього питання бургомістра Долінського, школа мала б фінансуватися із приватних фондів [7, с. 1].

Вражений антиукраїнською політикою місцевої влади, упродовж 1910 р. В. Загайкевич увійшов до складу керівних органів суспільно-культурних і фінансово-господарських українських товариств Перемишля, зокрема "Віри", Народного дому, "Народного базару", "Руської щадниці" та інших, стає одним із найактивніших діячів повітового народного комітету УНДП, знайомиться з провідними громадсько-політичними діячами – Г. Цеглинським, Т. Кормошем, А. Алиськевичем, О. Яремою, професорами місцевої української гімназії. Український рух Перемишльщини набував дедалі організованіших форм.

Спільно із Т. Кормошем, В. Загайкевич входив до складу виділу місцевої повітової філії "Просвіти". На загальних зборах, що відбулися 2 лютого 1911 р., В. Загайкевичу "доручили справу святкування річниці смерті Шевченка". Розроблена перемишльським адвокатом програма святкувань передбачала концерт "з дуже багатою та різною програмою", а також урочисті Богослужіння та святкові збори в Народному домі Перемишля, під час яких титульну доповідь виголосив В. Загайкевич [8, с. 1].

Розвитку місцевої філії "Просвіти" В. Загайкевич надавав особливо важливого значення, адже через друковані видання, читальні, самоосвітні, театральні, вокально-хореографічні, музично-інструментальні гуртки товариство підносило рівень національної свідомості українського населення. Кожен захід "Просвіти" – будівництво Народного дому, конкурси художньої творчості, спільні свята – ставали вагомим чинником національно-політичної консолідації українців Надсяння [38, с. 23].

Водночас, перебуваючи під впливом масового страйкового робітничого руху на західноукраїнських землях (тільки у 1906 р. у Східній Галичині відбулося понад 220 страйків, у яких взяли участь понад 40 тис. робітників) [9, с. 284], В. Загайкевич спільно з І. Борисом "зладив" товариство "Міщанська каса". Існуючі в Перемишлі українські банки і фінансово-господарські кооперативи, зокрема "Віра" і "Руська щадниця", орієнтувалися на допомогу українським селянам

Надсяння. Натомість "Міщанська каса" розпочала "притягати до рідної організації українських ремісників і робітників, що напливали до Перемишля з навколишніх сіл" [10, с. 62].

На одному із зібрань товариства "Міщанська каса" В. Загайкевич констатував, що більшість перемишльської інтелігенції не розуміє значення цього фінансово-господарського товариства. Проте, за дуже короткий період існування "Міщанська каса", як зазначав доповідач, "придбала понад 150 членів з-поміж наших ремісників, дрібних промисловців і зарібників і станула на так сильнім ґрунті, що можна її зачислити до найпевніших кредитових інституцій" [11, с. 1]. У цій же доповіді не оминув В. Загайкевич і проблеми поживавлення діяльності "Просвіти", організації народної школи у Перемишлі з українською мовою викладання. Його обґрунтовані думки відображені у підсумковій резолюції загальних зборів, у якій зазначалося, що створення української школи – першочергове питання для національних сил [3, с. 55].

Однак у першій половині 1911 р., як, зрештою, і надалі, В. Загайкевич значно більше уваги приділяв політичній діяльності, а не культурно-просвітній. 30 березня 1911 р. розпущено Державну Раду Австрії, обрану в 1907 р. Редакція "Перемиського вісника" тоді ж із сарказмом констатувала: "Правду сказати до такого крайнього рішення і не було достаточного причин" [38, с. 24]. Повіт поринув у вир передвиборчої боротьби, яка зводилася до польсько-українського протистояння, здебільшого на мовно-культурному ґрунті, оскільки особливо цинічно антиукраїнська політика здійснювалася в галузі освіти. Полонізації зазнав Львівський університет, інші виші, професійно-технічні заклади Східної Галичини, середні школи та гімназії. Зокрема, у 1907 р. польські культурні заклади отримали вдсятеро більшу фінансову підтримку, ніж українські. Напередодні 1914 р. у провінції нараховувалося 96 польських і тільки 6 українських гімназій (по одній на кожні 42 тис. поляків і 520 тис. українців). У початкових школах польських класів було втричі більше, ніж українських [9, с. 290].

Перемишльщину у вищому законодавчому органі Австро-Угорщини з 1907 р. представляв Г. Цеглинський – багаторічний директор місцевої української гімназії, один із засновників низки громадсько-політичних і господарських організацій краю, який у березні 1911 р. був повторно безальтернативно висунутий кандидатом у депутати від української громади у 61-му виборчому окрузі. Уперше, згідно з вимогами нового виборчого закону, його заступником обрано В. Загайкевича, "котрого вибір прийняли товариства і комітети виборчі рівно ж з великим одушевленням однодушно" [12, с. 1].

Підсумком численних передвиборчих повітових віч та агітації стала перемога Г. Цеглинського на виборах 19 червня 1911 р. Восени 1911 р. під впливом цієї перемоги на хвилі ейфорії В. Загайкевича обрано до складу окружної "Січі" у Перемишлі, залучено до численних громадсько-політичних заходів, зокрема масового суспільно-стрілецького здвигу соколів.

25–26 грудня 1911 р. спільно із колегою-адвокатом Т. Кормошем він узяв участь у крайовому Народному з'їзді УНДП (Львів). "Сегорічний з'їзд – можемо се з прадивою гордістю сказати – задокументував могутий зріст і розвиток нашої партії, – зауважували учасники заходу. Беззаперечний факт сього зросту при річночаснім нагляднім занепаді конкуруючих партій, ще раз дав наглядне свідоцтво понятої найкращими одиницями серед нашого народу правди, що тільки в одноцільній і сильній національній політичній організації й діяльності є запорука на успіхи в змаганню нашого народу до волі" [13, с. 1].

Спільно із Т. Кормошем, який очолював повітовий народний комітет УНДП, В. Загайкевич став провідним діячем партії, брав участь практично в усіх повітових вічах Надсяння. Зокрема, 5 травня 1912 р. у Перемишлі відбулося віче, присвячене "шкільній справі", яке скликала повітова організація УНДП. Віче відкрив В. Загайкевич, який "з притаманним... собі темпераментом представив всі кривди і переслідування яких зазнає шкільництво під крилами галицької краєвої ради шкільної". Промовець наголосив на необхідності створення у Львові українського університету, після чого "реферат дра. Загайкевича прийняли зібрані бурєю оплесків". У підсумкових резолюціях зазначено, що віче: 1) взиває Раду шкільну, щоби учительські посади в руських народних школах обсаджувала лише учителями русинами; 2) протестує проти переслідування руського учительства; 3) домагається заснування другої руської гімназії в Перемишлі і руського університету у Львові [14, с. 1].

Політичний досвід, набутий у повітовому народному комітеті УНДП, знадобився В. Загайкевичу під час депутатської праці у вищому законодавчому органі Австрії. 25 жовтня 1912 р. помер депутат Державної Ради Г. Цеглинський, який обирався депутатом до вищого законодавчого органу Австро-Угорської імперії у 61 перемишльському виборчому окрузі. 27 жовтня 1912 р. відбувся велелюдний похорон, який організували українські громадські інституції. Зокрема, місцева філія "Просвіти" на чолі з В. Загайкевичем. Прикметно, що українські товариства вирішили "замість вінців зложити датки на стипендіяльний фонд імени Григорія Цеглинського" [15].

Смерть авторитетного українського депутата дозволила його помічникові В. Загайкевичу посісти вакантне місце у Державній Раді у Відні. "Перемиський вісник" з оптимізмом констатував:

"Знає єго цілий наш округ, знає кожде село перемиського повіта з численних віч, зборів читалень, Січий і Соколів. Знає єго і перемиське руське міщанство, яке своє національне піднесення за послідні роки завдячує в значній мірі праці дра Загайкевича... Знаменитий правник, пориваючий бесідник, якого промови і найсонніші маси порушують, зможе др Загайкевич стати визначною політичною силою" [1, с. 1].

1 грудня 1912 р. в Перемишлі відбулося повітове віче, скликане за ініціативи народного комітету УНДП, на якому вперше, у ролі депутата виступив В. Загайкевич. Відкрив захід досвідчений Т. Кормош, після чого новообраний депутат доповів про "теперішні політичні відносини в державі і становище наших послів та всего народа в теперішній важкій хвилі". Депутат зауважив, що буде "в якнайтіснішій звязи з виборцями і для них працювати". Особливу увагу доповідач звернув на багатолітню депутатську діяльність Г. Цеглинського. Не оминув В. Загайкевич також проблеми стану українського шкільництва, нагальної сеймової виборчої реформи, а також охарактеризував "грізну ситуацію в нашій державі і взагалі в цілій Європі" [16, с. 1].

Однак справжнім випробуванням для В. Загайкевича стали чергові вибори до Галицького сейму. Навесні 1913 р. розпочалася виборча кампанія. Незважаючи на дискримінаційний антиукраїнський виборчий закон, подія викликала жвавий інтерес серед українців Перемишльського повіту. Місцева україномовна преса слушно зазначала: "Теперішні вибори рішать, чи і надалі має остати отсе лихе виборче право та дідичівсько-вшехпольська господарка в краю і повітах – чи має прийти нове виборче право і народна господарка в краю" [17, с. 2].

Політична організація Перемишльського округу обрала кандидатом до сейму по 61 виборчому округу Мостиська-Добромилі-Нижанковичі українця В. Загайкевича. У зверненні до населення Перемишльського повіту, зокрема, йшлося: "Знає, цінене та поважне є єго ім'я серед широкого загалу нашого громадянства, знає єго успішна праця над просвіщенем і освідомленем широких мас закріпощеного нашого люду. Могучим дзвоном, що вглублюється в душу, керованою раною узнання потреб і відчування болів нашого народа і працюючих верств гомонить єго слово по тисячних віках і зборах, порушуючи найширші маси" [18, с. 1].

Під час виборчої кампанії В. Загайкевич взяв участь у низці повітових віч та культурно-мистецьких заходів. 21 березня 1913 р. відбулися загальні збори Перемишльської філії "Просвіти". Збори приурочувалися до ювілею І. Франка, який неодноразово бував на Перемишльщині. Проте громадськість, з незрозумілих причин, не приділила належної уваги заходу, що викликало справедливе обурення редакції "Перемиського вісника". У статті "З діяльності філії Просвіти у Перемишлі" її автор писав: "З інтелігенції... прийшло на збори ледве кілька осіб, хоча й час на збори вибрано доволі догідний бо припали в тім часі шкільні ферії, отже належало подіватися більшого числа професорів" [19, с. 1].

Збори відкрив голова місцевої філії В. Загайкевич, який прозвітував про проведену роботу. Доповідач зазначав, що у повіті діє 61 читальня "Просвіти". Втім власні будинки мали тільки 19 із них, "прочі містилися переважно в будинках громадських, а лише деякі в приватних". Значна кількість повітових читалень мали власні крамниці – 26. Водночас у повіті нараховувалося 16 "сталих та аматорських кружків" [8, с. 1].

Загалом, Перемишльська філія об'єднувала 332 члени, більшість з яких належала до сільських осередків товариства, однак незначна кількість книг українською мовою, які зберігалися у бібліотеці, що діяла при товаристві, гальмувала розвиток інституції. У 1912 р. філія отримала 1437 крон прибутку, з яких на господарські потреби витрачено 1137 крон [20, с. 63].

В. Загайкевич констатував, що філія "працює майже виключно на полі просвітнім над піднесенням читалень, закладенням нових читалень в повіті і взагалі над оживленням просвітнього руху по читальнях. В тій цілі устроєсь по читальнях відчити і виклади, аранжуєсь аматорські вистави, концерти і вечорниці, які стягають селян до читалень та приєднують між ними тим способом що раз більше членів для Просвіти" [8, с. 2]. Члени повітової філії схвалили звіт В. Загайкевича та обрали новий виділ, до складу якого, окрім голови, увійшли місцеві педагоги, правники, кооператори – О. Ярема, В. Зубрицький, М. Винерський, І. Комаровський, І. Деркач, В. Кашубінський, О. Чуба, О. Павлик та П. Ярославич [19, с. 1]. Того ж дня за участю В. Загайкевича відбулося повітове віче, на якому обговорювалося питання сеймової виборчої реформи.

Згадана проблема для тогочасного суспільства залишалася однією з найактуальніших, адже вибори не були загальними і рівними. Ліквідувавши у 1907 р. куріальну систему, уряд Австро-Угорщини зберіг низку цензів, що обмежували права українців. Новий виборчий закон не скасував колишньої системи дискримінації українського населення. Зокрема, німці обирали одного депутата від 40 тис. осіб, натомість українці – від 102 тис. [9, с. 289].

У рейхсраті та у місцевих сеймах і надалі домінували австрійські, угорські, польські, румунські землевласники та підприємці. З цих причин українці Східної Галичини впродовж 1907–1914 рр. не

припиняли боротьби за загальне виборче право до крайового сейму та органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим редакція "Перемиського вістника" зазначала: "Довго опиралися шляхтичі польські проти всяких змагань та розширенє прав руського люду в Галицькім соймі. А коли виділи, що сила розбурханих народніх мас і їх свідомість є сильніші від всяких законів, що творили і берегли шляхетсько-польських привілеїв, почали пани всякими способами спинювати справу реформи виборчої" [21, с. 1].

6 квітня 1913 р. в Перемишлі відбулося повітове віче, яке вкотре присвячувалося сеймовій виборчій реформі і проблемам українського шкільництва. Віче відкрив Т. Кормош, який вказав на небезпеку, що загрожувала "реформі виборчій зі сторони польської шляхти і вшехполяків". В. Загайкевич продовжив роздуми попередника щодо шляхів вдосконалення виборчого законодавства. Депутат детально та вичерпно "представив цілу справу, критикуючи безпощадно негідне поступованє тої часті польської суспільности, іммено шляхти, клиру і вшехполяків, яка в своїй русиноїдній заїлості і шовіністичнім засліпленню не хоче українському народови ніяких прав признати...". Сучасники В. Загайкевича згадували, що доповідь – "одна з найліпших його бесід, які коли виголосив". Вона справила сильне враження на учасників віча та "зістала нагороджена бурею довготривалих оплесків" [22, с. 1].

У підсумкових резолюціях віча його учасники констатували, що проект нової сеймової виборчої реформи, незважаючи на те, що не цілком відповідав українським потребам, повинен бути ухвалений. Також висловлено довіру сеймовим депутатам-українцям і парламентській репрезентації, закликано сейм до якомога скорішого ухвалення виборчої реформи. Одначе, попри зусилля української громади, "лядські пани-дідичі, вшехпольські шакалі і превелебні польські біскупи зірвали виборчу реформу" [16, с. 1].

5 травня 1913 р. В. Загайкевич виголосив аналогічну доповідь у Мостиськах. І все ж підсумкові резолюції віча були значно радикальніші. Українці вимагали "безпроводочного розв'язання Сойму, передання управи краю на случай уступлення д-ра Бобржинського в руки безсторонного намісника і якнайскоршого проведення легальних виборів" [23, с. 1].

Однак, незважаючи на масову агітацію за українського кандидата, В. Загайкевич вибори таки програв. Депутатом Галицького сейму по 61 виборчому окрузі обрано його основного конкурента – поляка Г. Стадницького, який набрав 92 голоси проти 83. "Перемиський вістник" констатував: "Ми стратили два мандати, котрі були дотепер в нашім посіданню, а саме Мостиська і Ліско". Натомість у Перемишлі депутатом Галицького сейму обрано Т. Кормоша, який отримав 114 голосів виборців (основний конкурент-поляк В. Сапіга – 76). Таким чином, депутатами Галицького сейму обрано 34 українці (21,7 % від загальної кількості депутатського корпусу) [24, с. 1].

Зрозуміло, що національно свідомі українська громадськість з недовірою сприйняла результати виборів у 61 виборчому окрузі. "При послідніх сеймових виборах понесла Мостицина велику ганьбу стративши забутий п. Скварком мандат, – зазначав редактор "Перемиського вістника", – Факт сей на довго позістане в памяти наших селян, довго его не зможуть забути... На 183 виборців наш кандидат др. Загайкевич одержав 89 голосів (в тім 6 єму польська комісія уневажнила)" [25, с. 1].

Вину за програні вибори повітовий народний комітет УНДП покладав на українську громаду села Кальники. Жителі села "від віків при виборах ніколи не хрунили, все належали до найсвідоміших і найпевніших громад в повіті. Ніхто був не припускав ані з тамтошних правиборців селян, ані з повітової організації, щоби виборці з Кальникова допомогли своїми голосами побідити ворогові руского народа... Наколи б кальниківські 4 голоси були впали на нашого кандидата, то др. Загайкевич був би одержав 93 голоси, а Стадницький лише 88" [25, с. 1].

1 листопада 1913 р. у Перемишлі відбулися установчі збори товариства "Повітова Січ", яке об'єднало понад 30 "Січей" та "Соколів" повіту. Товариство створювалося з метою "нагляду за їх діяльністю, організації курсів для кошових і вчителів". Основну заслугу членів товариства українська громадськість вбачала в тому, що вони "вишколюють у тяжких неповоротких наших тілах, у пригноблених наших умах швидкість і бодрість, вони дають нам почуття сили, яка може бути тільки у зорганізованих, одним духом перенятих рядів" [26, с. 1]. На з'їзді обрано кошового отамана – В. Загайкевича; писаря – М. Чубатого; осавула – М. Хробака; скарбника – П. Ляндера; обозного – А. Антоняка [27, с. 1].

Після проведення установчих зборів товариства "Січ", В. Загайкевич покинув Перемишль і поїхав до Відня, де взяв участь у черговій сесії Державної Ради. 12 листопада 1913 р. він виступив з доповіддю, яку присвятив "відправі клевет посла Куриловича, вказуючи історичними дорогами шкідливість бажаного через Куриловича союзу Австрії з Росією". У виступі український депутат перерахував злочини Австро-Угорського й Російського режиму проти українського народу. Доповідач констатував: "Булисьмо знеможені – то багнетами нас підтримано; булисьмо безприютні

– то по тюрмах нас саджено; булись негарно убрані – то обручки залізні нам на руки давано. Ось се була поміч, яку нам правительство давало і власне тій допоміжній силі нашої теперішньої держави і добутки завдячуємо" [28, с. 1].

Відбувши парламентську сесію, В. Загайкевич 12 грудня 1913 р. взяв участь у роботі повітового народного з'їзду УНДП. Черговий з'їзд відкрив Т. Кормош, який у виступі охарактеризував здобутки і прорахунки партії. Особливу увагу промовець звернув на виборчу реформу. На з'їзді В. Загайкевич відзвітував про свою парламентську діяльність. Перемишльський адвокат акцентував увагу на "недавню обструкцію українських послів в парламенті" адже "її наслідки є вельми корисні, бо внаслідок обструкції справа виборчої реформи мусить бути прискіплена, тим-більш, що і монарх, як се зазначив в розмові з укр. послами, бажає собі якнайскоршого полагодження сеї справи..." [29, с. 2]. Водночас В. Загайкевича обрали делегатом на крайовий Народний з'їзд (Львів).

Навесні 1914 р. у Перемишлі відбулося святкування 100-літнього ювілею Т. Шевченка. В. Загайкевич, який очолював місцеву філію товариства "Просвіта", був одним з організаторів повітового ювілейного святкування. На урочистості прибули січові коші й сокільські гнізда із Перемишльського та сусідніх повітів (Добромила, Мостиськ). Депутат австрійського парламенту, як повітовий кошований, у сокільському однострої на коні з булавою в руках провів перегляд чот "Січей" і "Соколів", після чого, очолюваний В. Загайкевичем, похід спільно з оркестром вирушив вулицями княжого міста. Урочистості завершилися масовою Службою Божою, яку відправив о. Мирон Подолинський. Майбутній історик М. Андрусак згадував, що "у поході і в Богослуженні брали участь перемишльські українські школи, товариства й делегати всіх читалень "Просвіти" в повіті... Це був справді перший величавий, зразково організований похід національно відроджених українців перемишльської землі в своєму осередку – прастарому княжому городі; він був доказом української організаційної сили, доказом зростаючої постійно національної свідомості серед українського населення Перемищини" [10, с. 63].

28 червня 1914 р. сокільсько-стрілецький шевченківський здвиг відбувся у Львові. У поході вулицями міста та в масових військово-спортивних змаганнях взяло участь 12500 осіб, які представляли 120177 членів 2166 стрілецьких, січово-сокільських та пластових організацій краю [30, с. 441]. Почесним гостем свята був наддніпрянець М. Міхновський. На зібранні був присутній австрійський намісник Галичини О. Коритовський. На думку багатьох дослідників, саме у середовищі молоді, яка пройшла духовне та фізичне виховання у довоєнних "Січах" і "Соколах", зародилася ідея збройного боротьби за власну державність.

Напередодні Першої світової війни на суспільно-політичну ситуацію у Перемишлі все більший впливали події, які відбувалися у Львові та інших містах повіту. Зокрема, 1 серпня 1914 р. відбулася спільна нарада представників українських політичних партій Східної Галичини, результатом якої стало створення Головної Української Ради (ГУР) – єдиного політичного органу, що репрезентував українців в Австро-Угорщині під час Першої світової війни. До її складу ввійшли представники трьох найвпливовіших українських партій – національно-демократичної, радикальної та соціал-демократичної. Головою Ради обрано досвідченого політика К. Левицького.

2 серпня 1914 р. на першому засіданні ГУР за ініціативи та співучасті "Стрілецької секції", львівських організацій "Січових Стрільців" та "Сокола-Батька" вирішено організувати військовий корпус для боротьби за українську державність. Формування корпусу доручили окремій військовій колегії (у складі Т. Рожанковського, М. Волошина, С. Шухевича і Д. Катамая), яку згодом реорганізували в Українську бойову управу (УБУ) [23, с. 1].

6 серпня 1914 р. оприлюднено спільну відозву ГУР та УБУ, у якій закликали українське громадянство до організації національної військової формації. У ній, зокрема, йшлося: "В тім вага хвилі, що самі можемо рішати про свою долю та власними руками добувати можемо собі свободу. Від нашої готовності, від наших діл, від нашого завзяття і нашої сили залежить тепер наша будучність. Тому кличемо до Тебе, Народе: До зброї!.." [31, с. 487–488].

На заклик ГУР і УБУ Львова у Перемишлі та навколишніх селах розпочався масовий рух молоді за створення українських військових підрозділів. "Перемишль належав до передових повітів, – писав А. Артимович, – і коли історія зажадала жертв від народу, то Перемишль їх не жалував і з ентузіазмом причинявся до творення збройних сил для виборення української держави. У повіті було організовано "Комітет для заопікування добровольцями", до якого ввійшли: Т. Кормош, А. Алиськевич, М. Демчук, Володимир і Богдан Загайкевичі, о. М. Комарницький, І. Жовнір, О. Ярема.

Підхорунжий УСС Д. Паліїв писав: "...молодь, що масово посунула в стрілецтво, йшла туди підсвідомо. Всі відчували, що так треба. Але чому і пощо? Відповідь на ці питання кристалізувалася вже пізніше" [32, с. 10]. Четар УСС І. Балюк у листі до Д. Донцова писав: "Переважає більшість

пішла в ряди стрільцтва з чистої ідейности, яка кристалізувалася і міцніла серед боїв і трудів... Зростала з кожною новою могилою, яких ми багато-багато полишили по своїх і чужих горах" [33, с. 1].

Брати Загайкевичі, а також о. М. Комарницький увійшли до складу мобілізаційної комісії. Їх зусиллями упродовж двох тижнів "зголосилися дві сотні добровольців, які пильно вправляли і вчилися муштри та стріляння" [31, с. 487]. Інші члени "Комітету..." забезпечували добровольців харчуванням та приміщенням для проживання. До лав легіону УСС насамперед набирали гімназійних учнів і студентів університету, які не підлягали загальній мобілізації. Вишкіл молоді проводив старшина австрійської армії В. Загайкевич [34, с. 121].

У першій половині серпня до Львова прибула перша сотня добровольців. Натомість "друга сотня під проводом д-ра Загайкевича лишилася ще далі в Перемишлі і вже не мала щастя долучитися до відділів У.С.С." [2, с. 42]. Зважаючи на відсутність необхідної кількості військових інструкторів, а також зброї та спорядження, що унеможливлювало високоякісне військове навчання новобранців. Перемишльцям, як і призовникам з інших міст, видали, на відміну від поляків, карабіни системи Верндля, які були зняті з озброєння наприкінці 1880-х років.

Згодом стрільців відправили до Стрия, однак "по кількох днях побуту у Стрию настало велике розчарування й обурення в рядах добровольців тому, що на розпорядження австрійської команди стан У.С.С. не міг становити більше, ніж 2500. Понад 1500 добровольців мусили вертатися додому". "Зі сльозами в очах благали вони залишити їх, – згадував М. Галушинський, – та годі було вволити їх бажання". Перемишльські часописи зазначили, що "деякі перемиські добровольці одержали також перепустки і вернулися до Перемишля і їх незабаром змобілізувала австрійська армія" [35, с. 156–157]. О. Думін констатував, що суттєве зменшення чисельності легіону УСС відбулося через те, що Австро-Угорщина бажала за рахунок Східної Галичини добитися порозуміння з Росією, натомість численна стрілецька формація була б перешкодою для цього. Зрештою, австрійці не бажали розширювати український легіон, оскільки це б неминуче призвело до активізації українського національного руху.

Святкування столітнього ювілею Т. Шевченка та праця у "Комітеті..." – останні громадські заходи, у яких брав участь В. Загайкевич напередодні Першої світової війни, оскільки як військовозобов'язаний не зумів уникнути служби в армії. Уже 17 вересня 1914 р. Перемишль взяли в облогу російські війська під командуванням Радка Дімітрієва [36, с. 42].

У серпні 1914 р. В. Загайкевича, як депутата, скерували до "авдиторіату" адміністрації в Угорщині. Упродовж 1915–1916 рр. відомий політик був "авдитором" при "Sud Armees Oberkommando" ("Команда Південної Армії") у Стрию. "Тоді він вирятував від смерті багатьох наших людей, – відзначав М. Андрусак, – головно селян, обвинувачених безпідставно як "зрадників Австрії" [38, с. 27].

На початку 1917 р. В. Загайкевича, зважаючи на статус депутата австрійського парламенту, звільнили від строкової військової служби. Надалі трибуну парламенту депутат використав для "виголошення промов", у яких головно йшлося про безчинства угорської армії щодо мирного українського населення Галичини. Промови "зробили велике враження не тільки на самих послів і на урядові круги, що довідалися про велику кількість повішених невинних жертв, але також знайшла відгомін і в закордонній пресі". Угорське міністерство оборони вимагало від австрійського парламенту видати українського посла, проте отримало відмову президії парламенту [10, с. 62–68].

С. Баран згадував, що В. Загайкевич "був визначним промовцем і оборонцем у політичних процесах". До його вагомих заслуг він зарахував відновлення процесу проти 12 українських селян, які восени 1914 р. були повішені після звинувачення угорськими військовими у державній зраді та "співпраці з російською царською армією". У 1918 р. австрійський польовий суд у Стрию скасував рішення першої інстанції. Родини загиблих отримали майно, що "на підставі засуджуючого вироку з 1914 року підпало повній конфіскації в хосен австрійського державного скарбу".

Практичним втіленням виголошених промов і судових справ стало утворення В. Загайкевичем та Р. Дмоховським "Комітету вшанування пам'яті жертв" 14 вересня 1914 р. Згідно з інформацією "Українського голосу", цього дня "замордували мадярські війська на вулицях міста Перемишля 44 невинних наших людей, підозрених о москвофільство". З метою вшанування жертв на початку 1918 р. у Перемишлі засновано комітет із завданням "дорогою добровільних складок здвигнути на перемишльським цвинтарі віковичний пам'ятник нещасно погибшим" [38, с. 29].

Комітет на чолі із В. Загайкевичем видав відозву до української громадськості. Щоправда робота цієї організації ускладнилася початком українсько-польської війни, проте за період існування організації вдалося зібрати 7607 австрійських крон. Однак, за словами вказаного часопису, "число героїв, що лягли за справу України та що їх пам'ять належить вшанувати, виносить десятки тисячів. А

з другої сторони на перше місце всіх наших потреб під теперішню хвилю, висунулася конечність рятувати від смерті та голоду полонених, інтернованих та їх родин" [37].

З огляду на нестачу грошових фондів на цю потребу, а також, зважаючи на "страшну матеріальну руїну родин тих, що коротають дні свої у неволі", Український горожанський комітет у Перемишлі 28 листопада 1919 р. визнав за необхідне скерувати всі зібрані кошти на "рятунок живучого покоління, а саме родин наших полонених та інтернованих". В. Загайкевич і Р. Дмоховський підпорядкувалися рішенням Українського громадянського комітету. Водночас Р. Гамчикевич, (голова громадянського комітету) рекомендував "в справах правної поради", зокрема щодо звільнення інтернованих українців, звертатися до В. Загайкевича [38, с. 30].

Таким чином, упродовж 1909–1918 рр. В. Загайкевич проявив себе в усіх сферах громадсько-політичного життя. Формування його суспільно-політичних поглядів припало на період перебування Східної Галичини у складі Австро-Угорщини. Після переїзду у 1909 р. до Перемишля він поринув у вир національного життя, виступив засновником низки громадсько-політичних організацій, що створювалися з метою національного самоусвідомлення українського народу. Напередодні Першої світової війни був одним з ініціаторів створення легіону УСС, підтримував орієнтацію на Центральні держави у розв'язанні українського питання, відстоював право українського народу на самостійне державно-політичне життя.

Список використаних джерел

1. Новий посол до Державної Ради // Перемиський вістник. – 22 листопада 1912. – С. 1.
2. Перемишль – західний бастион України. – Нью-Йорк, Філадельфія, 1961. – С. 42, 113.
3. Соляр І. Громадсько-політична діяльність Володимира Загайкевича / І. Соляр // Перемишль і перемиська земля протягом віків. – Львів-Перемишль, 2001. – С. 55.
4. Польонізація Перемишля // Перемиський вістник. – 17 січня 1913. – С. 1.
5. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. / В. Верига: [у 2 т.]. – Жовква: Видавництво Отців Василіан "Місіонер", 199. – Т. 2. – 1998. – С. 209.
6. Трупі падуть // Перемиський вістник. – 7 липня 1910. – С. 2.
7. Віче в справі школи в Перемишлі // Перемиський вісник. – 22 липня 1910. – С. 1.
8. З діяльності філії Просвіти в Перемишлі // Перемиський вістник. – 1913. – 28 березня. – С. 1.
9. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний; [пер. з англ. Ю. І. Шевчук; вст. ст. С. В. Кульчицький]. – К.: Либідь, 1991. – С. 284.
10. Андрусак М. Перемишль в історії України до 1918 р. / М. Андрусак // Перемишль – західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі зладжений редакційною колегією під проводом проф. Б. Загайкевича. – Нью-Йорк – Філадельфія, 1961. – С. 62–68.
11. Допись // Перемиський вістник. – 13 мая 1910. – С. 1.
12. Відозва // Перемиський вістник. – 21 квітня 1911. – С.1.
13. По народнім з'їзді // Перемиський вістник. – 29 грудня 1911. – С.1.
14. Повітове народне віче в Перемишлі // Перемиський вістник. – 10 травня 1912. – С.1.
15. Перемиський вісник. – 2 листопада 1912.
16. Повітове віче в Перемишлі // Перемиський вісник. – 6 грудня 1912. – С. 1.
17. Чи важні для нас теперішні вибори до Сойму // Перемиський вістник. – 27 червня 1913. – С. 2.
18. Проч з нашими ворогами // Перемиський вістник. – 30 травня 1913. – С. 1.
19. З діяльності філії Просвіти в Перемишлі // Перемиський вістник. – 28 березня 1913. – С. 1.
20. Брик І. Історія шістьдесятиліття календарів "Просвіти" / І. Брик // Народній Ілюстрований Календар "Просвіти" на переступний рік 1940. Річник 40. – Львів: Накладом Товариства "Просвіта" у Львові, 1939. – С. 63.
21. Соймова реформа виборча // Перемиський вістник. – 14 березня 1913. – С.1.
22. Повітове віче в Перемишлі // Перемиський вістник. – 11 квітня 1913. – С. 1.
23. До борби за виборче право // Перемиський вістник. – 9 травня 1913. – С. 1.
24. Вибори в краю // Перемиський вістник. – 3 липня 1913. – С.1.
25. Народні зрадники // Перемиський вістник. – 1 серпня 1913. – С.1.
26. "Повітова Січ" в Перемишлі // Перемиський вістник. – 7 листопада 1913. – С. 1.
27. Вибори? // Український Голос. – 1922. – Ч. 29. – С. 1.
28. Відправа Клеветникам // Перемиський вістник. – 21 листопада 1913. – С.1.
29. Повітовий народний з'їзд в Перемишлі // Перемиський вістник. – 19 грудня 1913. – С. 2.
30. За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. – С. 441.
31. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 / К. Левицький. [В 3-х ч.] – Ч.3. – Львів, 1928–1930. – С. 487–488.
32. Дмитро Паліїв: життя і діяльність 1896–1944. Збірник праць і матеріалів / [відп. ред. Олег Купчинський; передмова Василь Верига.]. – Львів: Простір-М, 2007. – С. 10.
33. З листів одного героя (З письм четаря Івана Балюка до Дмитра Донцова) // Перемиський вістник. – 1913. – № 1. – С.1.
34. Перемишль і перемиська земля протягом віків. – Перемишль-Львів, 2001. – С. 121.
35. Артимович А. Учні перемиської гімназії в українських військових формаціях 1914–1920 рр. / А. Артимович // Перемишль – західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі зладжений редакційною колегією під проводом проф. Б. Загайкевича. – Нью-Йорк – Філадельфія, 1961. – С. 156–157.
36. Панчук М. "Білі плями" героїчного літопису. Із історії КПЗУ / М. Панчук. – Київ, 1989. – С. 42.
37. Український голос. – 7 грудня 1919.
38. Wierzbieniec W. Between West and East. Multi-ethnicity and religious diversity as part of the cultural heritage of border cities: a case study of Przemyśl / W. Wierzbieniec // Trans-border economies – new challenges of regional development in democratic world. Wydawnictwo Panstwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. Ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu. – Jarosław, 2013. – S. 13–21.
38. Півень А.

Володимир Загайкевич: політичний портрет / А. Півень. – Дрогобич: Швидкодрук, 2011. – С. 22–36.

Иванна Лучакивская, Андрей Пивень

**ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВЛАДИМИРА ЗАГАЙКЕВИЧА
(КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX В.)**

Проанализировано общественно-политическую деятельность Владимира Загайкевича в контексте общественно-политических процессов на западноукраинских землях конец XIX начало XX в., исследовано его государственно созидательную работу в составе государственных институтов за период пребывания Галичины в составе Австро-Венгрии.

Ключевые слова: Галицкий краевой сейм, австрийский парламент, Перемышльская интеллигенция, местная уездная филлия "Просвита", общество "Мещанская касса".

Ivanna Luchakivska, Andriy Piven

**SOCIAL-POLITICAL ACTIVITY OF VOLODYMYR ZAGAYKEVYCH
(THE END 19 – EARLY 20 CENTURIES)**

It is analyzed the social and political activity of Volodymyr Zagaykevych in the context of socio-political process in Western Ukraine (the end of the nineteenth and the first third of the twentieth century), it is examined his social and creative work in the coast of state institutions for period of stay of Galychyna in composition Austria-Hungary.

Key words: Galician provincial Sejm, the Austrian Parliament, the Przemysl intelligentsia, local district branch of "Enlightenment" or "the company "middle-class cashier.

УДК 94(477)

Олег Пилипишин

ДІЯЛЬНІСТЬ ЮЛІАНА РОМАНЧУКА У ГАЛИЦЬКОМУ СЕЙМІ

У статті автор аналізує діяльність Ю. Романчука у Галицькому сеймі, перебіг та результати виборчих кампаній, вирішення питання міжнаціональних взаємин.

Ключові слова: Галицький сейм, Юліан Романчук, Східна Галичина, українське сеймове представництво, Український сеймовий клуб.

На початку XX ст. українське представництво у Галицькому сеймі опинилося перед серйозними викликами часу, пов'язаними, з одного боку, з розгортанням масових рухів за демократизацію політичної системи, а з іншого – загостренням українсько-польського протистояння і переведенням його у сферу боротьби за національний вибір. Поряд із керівництвом українських політичних партій і парламентською репрезентацією, українське сеймове представництво належало до найвпливовіших осередків українського руху, на який покладалися очікування ідейного і практичного керівництва політичними акціями, впливу на політичне виховання громадянськості.

Мета статті – проаналізувати діяльність Ю. Романчука у Галицькому сеймі.

Основною ідеєю української сеймової політики у цей час був тісний зв'язок депутатів із виборцями, використання подій у сеймі для мобілізації населення на масові акції, що, своєю чергою, мало демонструвати розмах національного руху й впливати на ухвалення позитивних для українців рішень в органах влади. Складність у реалізації цих завдань для українського сеймового представництва полягала у його обмеженій чисельності, відсутності політичних лідерів, дискредитації сеймової діяльності невдалими наслідками українсько-польської угоди 1890 р.

Уперше Ю. Романчук балотувався до сейму 1883 року від Калуського повіту. Його суперником був голова суду у Войнилові К. Вольфарт. Здобути депутатські мандати, зазвичай, прагнули відомі діячі, лідери політичних течій. Організацією його передвиборчої кампанії зайнялись: І. Рожанський з Хотиня, Я. Коритовський, купець з Калуша та М. Темницький і П. Боднарчук, міщани з Калуша. Здобувши перемогу на виборах, він фактично стає лідером Українського клубу [1, арк. 14]. Найбільше уваги в активній політичній діяльності сейму він приділяв культурним і економічним проблемам українців Східної Галичини.

Окрім Ю. Романчука, серед українських депутатів, перемогу здобули С. Качала, М. Січинський, Т. Бережницький, К. Мандичевський, К. Охримович, В. Ковальський та М. Антоневич [2, с. 30–43].